

Лекція 1

Сталий розвиток суспільства як глобальний виклик врядуванню XXI століття

1. Актуальність проблеми сталого розвитку.
2. Причини виникнення ідей сталого розвитку.
3. Сутність сталого розвитку.

1. Проблема сталого розвитку – одна з найбільш актуальних у сучасному світі. Нею опікуються світові лідери, їй присвячені сотні урядових і міжурядових програм, вона вже багато років стоїть у порядку денному найвпливовіших міжнародних організацій. Під кінець минулого та на початку нинішнього століття Організація Об'єднаних Націй розгорнула наполегливу діяльність з цієї проблематики. Були проведені такі важливі заходи, як всесвітні конференції, спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН, зустрічі на найвищому рівні представників практично всіх країн світу. Проблема сталого розвитку перетворилася на важливу складову внутрішньої та зовнішньої політики багатьох держав на різних континентах.

Про її не лише політичну а й наукову актуальність свідчить та увага, яка приділяється сталому розвитку у науковому середовищі. Ведуться масштабні наукові дослідження, написані та перекладені різними мовами тисячі наукових звітів, фундаментальних монографій і навчальних посібників, проблемних статей і популярних брошур. Сучасні методи обробки інформації з використанням комп'ютерної техніки і новітнього програмного забезпечення дають можливість значно розширити моніторинг природних та суспільних процесів, зробити його більш повним, оперативним, а головне – комплексним, і на цій основі моделювати сучасний і подальший розвиток біосфери, людини, людства.

Слід зазначити важливу особливість проблеми сталого розвитку. Її гострота не спадає з часом, а навпаки – зростає. І це за умов тієї великої уваги, що приділяється їй в усьому світі урядами, громадськими організаціями, вченими, пересічними людьми. Це свідчить, що заходи, які вживаються світовою спільнотою для її розв'язання, не є досить ефективними, а ресурси, що виділяються для цього – недостатні. Схоже, що зусилля світової співдружності у напрямі реалізації сталого розвитку неадекватні загрозам, що продукуються подальшим поступом людської цивілізації. Потрібна зміна самої парадигми розвитку, що сформувалася вже в далекому минулому і не відповідає сучасним реаліям, до яких перш за все відноситься глибина та швидкість змін умов життєдіяльності людини. Іноваційний світ потребує іноваційних підходів до визначення фундаментальних засад його сучасного розвитку.

2. Передвісником сучасних підходів і ідей сталого розвитку слід вважати академіка В.І.Вернадського, який майже століття тому створив вчення про ноосферу, єдність людини і природи, їхній тісний взаємозв'язок і взаємний вплив. В.І.Вернадський з його геніальною прозорливістю значною мірою випередив свій час. Людство підійшло до розуміння його ідей значно пізніше, у другій половині XX століття, коли реальна дійсність, практика виробництва, розподілу і споживання виявили небезпеку і згубність подальшого слідування засадам індустриальної моделі економічного, та й не лише економічного, а усього суспільного розвитку.

Для цієї моделі було характерним насильницьке, завойовницьке ставлення до природи, ілюзія невичерпності дешевих природних ресурсів, ставка на масштабність, а не ефективність виробництва. Потреби людей розвивалися, зростали кількісно і якісно, споживання збільшувалося за рахунок екстенсивного зростання, без врахування необхідності підтримки стабільного існування екосистем та обмеженості ресурсів (перш за все сировини та енергоносіїв) у глобальному масштабі.

Треба також взяти до уваги, що такий розвиток був пов'язаний з політикою індустріально розвинених країн, які забезпечували добробут і високі життєві стандарти переважної більшості населення значною мірою за рахунок країн, які, позбавляючись колоніальної залежності, лише визначали шляхи політичного та економічного розвитку. Багато з них, особливо в Африці, і тепер, більше ніж через півстоліття як почали розвалюватися колоніальні імперії, так і не змогли побудувати самодостатню національну економіку. Зростає розрив у рівні життя, економічному та науково-технічному розвитку між так званим “золотим мільярдом” (населення найбільш розвинених країн) та колишньою колоніальною “периферією”.

Проблема полягає ще й у тому, що неможливо підняти рівень споживання бідних країн до рівня споживання заможних і розвинених країн, повторюючи шлях останніх – не вистачить ресурсів Землі. Потрібні нові, нестандартні підходи на основі сучасних технологій, інформаційної революції, ключі від якої знаходяться у технологічно розвинених країнах. Чи готові вони поділитися результатами технологічних новацій з бідними, недостатньо розвиненими країнами? Однозначної відповіді на це запитання, на жаль, немає.

Ще один негативний чинник, що вплинув на світовий розвиток у ХХ столітті – розколотість світу на ворожі блоки: радянський та західний. Усі без винятку країни світу знаходилися у полі протистояння, силові лінії якого виходили з двох полюсів, двох наймогутніших держав – США та СРСР. Блокове протистояння з його незмінними атрибутами – гонкою озброєнь, глобальним військово-політичним та ідеологічним суперництвом – деформувало світовий розвиток. Надзвичайно великі кошти йшли на розробку усе нових і нових систем зброї масового знищення людей. За межі здорового глузду вийшли кількісні показники накопиченої зброї, особливо ракетно-ядерної.

Наприкінці двадцятого століття людство опинилося у надзвичайно важкій ситуації: стало очевидним, що парадигма суспільного розвитку, яка була панівною протягом останніх століть, в основі якої було споживацьке, безвідповідальне ставлення до природи і ресурсів як чогось даного назавжди і невичерпного – ця парадигма себе вичерпала. Подальший розвиток цим шляхом без внесення радикальних змін веде у глухий кут, у безвихідь. Стало зрозумілим, що життєдіяльність людини, людства входить у протиріччя із фундаментальними засадами існування біосфери як цілісності і породжує нові й нові глобальні проблеми, що ставлять під сумнів подальше існування людини, її виживання як виду.

На рубежі 80–90-х років минулого століття блокова (двополюсна) структура міжнародних відносин була демонтована. Однополюсний світ не став більш безпечним, демократичним і легітимним. Змінився формат розподілу сил у Європі і світі, дещо розширилося поле демократії, але, як і раніше, сила, а не справедливість домінує у міжнародних відносинах. Більше того, відкрито порушуються норми міжнародного права, зафіксовані у Статуті Організації Об'єднаних Націй – такі як суверенність, недоторканість і територіальна цілісність держав, відмова від застосування сили і загрози силою у міжнародних відносинах.

За таких умов не може бути впевненості у тому, що не розпочнеться нова “холодна війна” з розкручуванням спіралі гонки озброєнь і повторенням на новому рівні усіх негараздів недалекого минулого.

Треба відзначити особливий вплив на формування ідей сталого розвитку такого чинника як глобалізація, яка стала одним з вирішальних факторів сучасного світового розвитку.

Ера глобалізації настала тому, що для великих капіталів перешкодою стали кордони між державами, їм потрібен відкритий глобальний ринок, на якому діють інші правила та закони, що нерідко суперечать національним “правилам гри”.

Глобалізація є «витвором», перш за все, великого капіталу, логіка руху якого виходить з максимізації прибутку корпорацій. За умов недостатнього розвитку демократичних інститутів у більшості країн світу глобальний ринок і основні його «гравці» можуть домінувати над соціальною і навіть політичною сферами суспільного життя. Часто у владних установ бракує засобів, аби протистояти економічним гігантам глобалізованого ринку. Це веде до концентрації величезних багатств і влади у невеликих груп людей, корпорацій, держав. Більшість громадян віддаляється від демократичного використання їхніх прав, можливостей, спільних ресурсів.

Таке суспільство не може бути збалансованим, стійким, національна влада не може гарантувати широкому загалу і національному бізнесу нормальні умови сталого розвитку. Глобальний егоїзм країн–лідерів складає одну з найбільших загроз людству. На жаль, економічно й технологічно розвинені країни, виходячи, начебто, з національних інтересів (а дуже часто це є інтереси провідних корпорацій), демонструють нерозуміння взаємозалежності країн у сучасному світі, коли «економічне провалля» в якійсь частині світу, злиденність в окремих регіонах можуть поставити під загрозу деградації чи навіть катастрофи усю глобалізовану економіку, особливо якщо взяти до уваги соціально-політичний аспект проблеми.

3. Концепція сталого розвитку сприяє подоланню такого відставання, оскільки вона втілює новий підхід, методологію, що дозволяє робити глобальну комплексну переоцінку та планувати зміни в усіх сферах життя (природи і людства) і на цій основі формувати упереджувальну політику і програми конкретних заходів на відповідних рівнях державного управління та місцевого самоврядування.

Поняття сталого розвитку. Виходячи з матеріалів Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби.

Якщо сказати дещо спрощено, сталий розвиток суспільства можна характеризувати як такий, за якого людина не робить значної шкоди природним системам, і вони встигають себе відновити. Тобто – це розвиток, який можна розглядати не лише як підтримуваний, а й як такий, що підтримує. Через зазначені вище негативні аспекти людської життєдіяльності природа суттєво потерпає, стає залежною від діяльності людини і вже не може обійтися без її підтримки.

Словосполучення **“сталий озвиток”** є перекладом з англійської мови: **sustainable development** означає дослівно **“розвиток, що підтримується”** (sustain – опора, підтримувати, витримувати). Російською мовою перекладається як **“устойчивое развитие”**.

Деякі фахівці вважають, що більш вдалим перекладом українською мовою було б словосполучення **“стійкий розвиток”**, бо **“сталий”**, **“усталений”** означає скоріше **“стабільний”**, **“постійний”**, тобто здатний не змінюватися або підтримувати певні (стабільні) темпи руху, поступу, розвитку (російською – установившийся). Але саме явище, про яке йдеться, містить у собі ще один аспект – здатність утримувати рівновагу, не падати, не руйнуватися, і він, цей аспект, більш адекватно характеризується словосполученням **“стійкий розвиток”**.

Якщо йти за офіційними документами, то там, як правило, вживається поняття **“сталий розвиток”**. Три складові сталого розвитку (економіка, екологія, соціум) розглядаються під кутом зору забезпечення сталості їхнього власного внутрішнього розвитку, збалансованості внутрішніх складових. Напр клад, сталий економічний розвиток, сталий екологічний розвиток, сталий розвиток галузей, підприємств, регіонів громад, міст, сіл тощо.

Концепція і стратегії сталого розвитку (як національного, так і регіонального чи місцевого характеру) тісно пов’язані, практично переплітаються з ідеями

людського розвитку, поширеними в усьому світі. Поняття “людський розвиток” визначає, що метою суспільного розвитку, в тому числі і перш за все - економічного, має бути розширення можливостей для вибору людьми параметрів свого життя і перспектив особистісного розвитку.

Відслідковуються три компоненти – добробут, здоров’я та освіченість людини, які у сукупності сприяють нарощуванню людського потенціалу як рушійної сили сталого розвитку, його впливу на економічні та соціальні процеси, збереження довкілля та його збалансований розвиток.

У свою чергу, концепції і сталого, і людського розвитку тісно пов’язані з “Цілями розвитку тисячоліття” (ЦРТ), визначеними світовою спільнотою на початку XXI ст., які виступають орієнтиром для спрямування зусиль людства і коригуються в залежності від повноти реалізації, успіхів або труднощів на шляху їхнього досягнення. Існують і інші концепції та проекти, що виникли і розвиваються у зв’язку з ідеями сталого розвитку, і тісно пов’язані з ним.